

Νικόλαος Π. Σοϊλεντάκης,

Πρόεδρος Έφετών ΔΔ, ΔΝ.

Από την ένσωμάτωση στην άμαχητι απώλεια τής Ανατολικής Θράκης

(Περίληψη από τον 2^ο τόμο του βιβλίου Ιστορία του Θρακικού Έλληνισμού).

Όμιλία την 1^η Δεκ. 2022, κατόπιν προσκλήσεως τής Ένώσεως Διοικητικών Δικαστών.

1. Η ένσωμάτωση. Μέ τή λήξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου, ή Τουρκία παραιτήθηκε μέ τή **Συνθήκη του Λονδίνου** (30.5. 1913) υπέρ των Συμμάχων (Βουλγαρίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου, Ελλάδος) όλων των εύρωπαϊκων έδαφών της δυτικά ταής γραμμής Αΐνου-Μηδεΐας (ή Αΐνος δίπλα στην Άλεξανδρούπολη, ή Μηδεΐα επί του Εύξεινου Πόντου) καί των κυριαρχικών δικαιωμάτων επί τής νήσου Κρήτης. Η Δυτική Θράκη (200 τχλμ μεγαλύτερη από τήν Κρήτη) περιήλθε στη Βουλγαρία μέ τή **Συνθήκη του Βουκουρεστίου** (28 Ίουλ./8 Αύγ. 1913, ΦΕΚ Α' 217/28.10.1913), στην όποία δέν συνεβλήθη ή Τουρκία.

Έπακολούθησε ή **Τουρκοβουλγαρική Σύμβαση τής Σόφιας του 1915**, διά τής όποίας ή Τουρκία έξεχώρησε στη Βουλγαρία τό επί τής δεξιās όχθης του Έβρου ποταμου μικρό τριγωνικό τμήμα τής Δυτικής Θράκης (Τρίγωνο Κάραγατς).

Όταν έληξε ό Παγκόσμιος πόλεμος, ή ήττημένη Βουλγαρία μέ τή **Συνθήκη του Νείγυ** 27.5.1919, (ν. 2433/25.3-23.7.1920) παραιτήθηκε «*υπέρ των συμμάχων από όλα τά δικαιώματα καί τούς τίτλους επί των έδαφών τής Δυτικής Θράκης*» και οι Σύμμαχοι μέ τή Συνθήκη περί Θράκης (Αύγ. 1920) *μετεβίβασαν είς τήν Ελλάδα...πάντα τά δικαιώματα, ώς καί τούς τίτλους, άτινα έχουσιν έκ τής μετά τής Βουλγαρίας υπογραφείσης Συνθήκης Εΐρήνης επί των έδαφών τής Θράκης, άτινα άνήκον είς τήν Βουλγαρικήν μοναρχίαν...».*

Άκολούθησε ή Συνθήκη των Σεβρών (10.8.1920), που άφορούσε στην Όθωμανική αύτοκρατορία, μέ τήν όποία ή Ανατολική Θράκη μέχρι τήν Τσατάλτζα, ή Ίμβρος καί ή Τένεδος προασαρθήθησαν κυριαρχικώς στην

Ἑλλάδα. Ἀντίθετα, ἡ Τουρκία μετεβίβασε στήν Ἑλλάδα τήν ἐνάσκηση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Σμύρνης καί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς της.

Ἡ ἐνιαία Θράκη (Δυτική καί Ἀνατολική) ἀπετέλεσε τή Γενική Διοίκηση Θράκης, μέ ἔδρα τήν Ἀδριανούπολη καί Γενικό Διοικητή το μεγαλύτερο διάστημα τόν Χαράλαμπο Βοζίκη (παπού τοῦ ἐπιτ. Προέδρου ἐφετῶν ΔΔ Χαράλαμπου Βοζίκη). Διαιρέθηκε σέ ἕξι νομαρχίες καί εἴκοσι δύο ὑποδιοικήσεις, πού στελεχώθηκαν μέ ὑπαλλήλους γλωσσομαθεῖς, γνῶστες τῆς περιοχῆς πεπειραμένους, ἀνεξαρτήτως φυλῆς ἢ θρησκευματος. Συνεστήθησαν ἐφορίες, δικαστήρια, λιμεναρχεῖα, γεωργικοί συνεταιρισμοί, κατασκευάσθηκαν ἐγγειοβελτιωτικά καί ὁδοποιητικά ἔργα καί μέχρι τήν καταστροφή. Ἡ εὐνομία, ἡ ἀσφάλεια καί πνεῦμα συναδελφώσεως ἐπικράτησαν μεταξύ τῶν ἐθνοτήτων, ὅπως ἔγραψε ἡ ἰταλική ἐφημερίδα *Giornale di Firenze*, πού ἐξέφραζε τήν κάθε ἄλλο παρά εὐμενῶς διακείμενη πρὸς τήν Ἑλλάδα ἰταλική πολιτική. Στίς ἐκλογές τῆς 1^{ης} Νοεμβρίου 1920, στή Θράκη ἐπὶ 52 βουλευτικῶν ἐδρῶν ἐξελέγησαν 30 Ἕλληνες, 20 μουσουλμᾶνοι καί ἀπό ἓνας ἀρμένιος καί ἰσραηλίτης βουλευτής, ἀπόδειξη τῆς ἐλληνικῆς πλειοψηφίας, τήν ὁποία εἶχε διαπιστώσει καί ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀμερικανικοῦ Τύπου Heate.(Χήτ).

Ἡ ἐπιδίκαση τῆς Θράκης στήν Ἑλλάδα δέν ἦταν εὐκόλη. Κατεστάλη τό Κίνημα τοῦ συνταγματάρχη Τζαφέρ Ταγιάρ, ὁ ὁποῖος συνεννοεῖτο ταυτόχρονα μέ τήν Ὑψηλή Πύλη καί μέ τόν Κεμάλ, μέ γαλλική ὑποκίνηση εἶχε κηρύξει τήν αὐτονομία τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί μέ ἰσραηλινή οἰκονομική ἐνίσχυση σχημάτισε «κυβέρνηση» ἀπό τούρκους καί βούλγαρους. Μάλιστα, ὁ Ταγιάρ προσπάθησε νά πειθαναγκάσει τόν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Πολύκαρπο νά ὑπογράψει κείμενο ὅτι τό ποιμνιό του προτιμοῦσε τήν τουρκική διοίκηση. Ὁ Ταγιάρ διαφεύγοντας πρὸς τὰ βουλγαρικά σύνορα συνελήφθη στίς 14 Ἰουλίου 1920 ἀπό Ἕλληνες χωρικούς καί παρεδόθη στόν τότε ἀνθυπολοχαγό Σόλωνα Γκίκα.

Στίς 7 Ἰουλίου 1920 ἡ Μεραρχία Σμύρνης ἀπό τήν Πάνορμο καί τήν μέ βοήθεια τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἀποβιβάσθηκε καί κατέλαβε τήν Ἡράκλεια καί τή Ραιδεστό καί προήλασε πρὸς τήν Ἀδριανούπολη, ἀφοῦ κατέλαβε τήν Τυρολόη, ἐνῶ ἡ Μεραρχία Ξάνθης διέβη τόν Ἑβρο. Στίς 13 Ἰουλίου εἰσῆλθε στήν

Άδριανούπολη ο βασιλιάς Αλέξανδρος, που ακολουθοῦσε τὸν Στρατὸ ἀπὸ τὴ Ραιδεστό. Στὴ δοξολογία, ὁ μητροπολίτης Πολύκαρπος ἄρχισε τὸν πανηγυρικό μὲ τὴν ἐρωτηματικὴ φράση «*Εἶναι ὄνειρο ἢ πραγματικότης ὅ,τι βλέπουν οἱ ὀφθαλμοί μου;*». Δυστυχῶς ἦταν ὄνειρο ποῦ διήρκησε δύο ἔτη!

2. Ἡ προαπόφαση παραχώρησης τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Μὲ τὴ συμφορὰ τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, 80.000 Ἕλληνες, Ἀρμένιοι καὶ Κιρκάσιοι πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία κατέφθασαν κυρίως στὴ Ραιδεστό. Μαζὶ τους ἀποβιβάσθηκε στίς 6/19 Σεπτεμβρίου καὶ τὸ Γ' Σῶμα Στρατοῦ (60.000 ἄνδρες), μὲ ὅλο τὸ ὑλικό.

Ὁ Κεμάλ, φθάνοντας στὴ Σμύρνη (31.8/12.9.1922), ἐδήλωσε στὸν Ἄγγλο πρόξενο ὅτι θεωροῦσε πὼς ἡ Τουρκία βρισκόταν σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση μὲ τὴν Βρετανικὴ αὐτοκρατορία καὶ μόνο ἡ παραχώρηση τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτρέψει τὴ σύγκρουσή τους στὴν οὐδέτερη (ἀγγλική) ζώνη τῶν Στενῶν τῶν Δαρδανελίων (Ἑλλησπόντου). Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Κεμάλ στὴ Ρώμη εἶχε δηλώσει στὸν ἰταλικό τύπο, ὅτι οἱ ὄροι τῆς ἀνακωχῆς θὰ εἶναι ἡ ἐκκένωση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ ἐπιστροφή στὴν Τουρκία τῆς Θράκης (γραμμὴ Ἐβρου), μαζί μὲ τὴν Ἀδριανούπολη καὶ πρότεινε ἰταλοτουρκικὴ συνεννόηση γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, διότι ὅπως δήλωσε: *Συμφέρει στὴν Ἰταλία νὰ ἐπανέλθουν ἡ Θράκη καὶ τὰ Στενά στὴν Τουρκία, γιὰ νὰ μὴν ἐξαπλωθεῖ «ἄλλος» στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο*. Ἡ Ἀγγλία διατηροῦσε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ Κεμάλ θὰ περιοριζόταν μόνο στίς ἀπειλές.

Στίς 3/16 Σεπτ. δημοσιεύθηκε στὸν ἀγγλικό τύπο ἀνακοίνωση, γραμμένη ἀπὸ τὸν Τσώρτσιλ σχετικὰ μὲ τὸ ἐνδεχόμενο πολέμου στὰ Στενά. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία, ὑποπευόμενες ὅτι ἡ Ἀγγλία μὲ τὴν ἀνακοίνωση ἐπεδίωκε νὰ δεσμεύσει τὴ διαπραγματευτικὴ τακτικὴ τους, ἀπέσυραν τίς δυνάμεις τους ἀπὸ τὴν ἀσιατικὴ ἀκτὴ καὶ τίς μετέφεραν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἄγγλος ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν λόρδος Κῶρζον προσπάθησε νὰ συγκροτήσῃ ἐνιαῖο συμμαχικό μέτωπο, ἀλλὰ ἡ Ἀγγλία, μετὰ ἀπὸ τίς συμφωνίες τῆς Γαλλίας καὶ Ἰταλίας μὲ τὴν Τουρκία τὸ 1921, στὴν οὐσία ἦταν μόνη. Στίς 15 Σεπτεμβρίου 1922 (ν. ἡμ), ὁ Φραγκλὲν Μπουγιόν, σὲ συνάντησή του μὲ τὸν Κεμάλ στὴ Σμύρνη, ὑποσχέθηκε

τήν αποδοχή τῶν Τουρκικῶν ἀπαιτήσεων. Ἔτσι, ὁ Γάλλος πρωθυπουργός Πουανκαρέ ἐπέβαλε τήν ἄποψή του, ὅτι μοναδικός τρόπος γιά νά ἀποφευχθεῖ ὁ πόλεμος μέ τόν Κεμάλ ἦταν ἡ δημόσια δέσμευση τῶν Συμμάχων, περί παραχωρήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης στήν Τουρκία.

Ἡ συνάντηση Κῶρζον καί Πουανκαρέ καί οἱ συνομιλίες τους ὑπῆρξαν θελλώδεις, μέ βίαιες ἀνταλλαγές ὑβριστικῶν ἐπιθέτων, ὅταν συζητοῦσαν γιά τό πῶς ὁ τουρκικός ἐθνικισμός ἀπό τά βάθη τῆς Ἀνατολίας ἔφθασε θριαμβευτής στήν Κωνσταντινούπολη. Σέ μία ἀποστροφή του ὁ Πουανκαρέ εἶπε ὅτι δέν εἶχε διάθεση νά γίνει ὁ Λεωνίδας τῶν Θερμοπυλῶν τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

Στίς 10/23 Σεπτ. μέ κοινή ἀνακοίνωσή τους οἱ Τρεῖς Δυνάμεις καλοῦσαν τήν Τουρκία σέ διαπραγματεύσεις εἰρήνης, μέ ἀντάλλαγμα τήν προσφορά τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Μέχρι τῆς συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου Εἰρήνης καί *«εἰς ἀπόδειξιν καλῆς πίστεως»*, ἡ Ἀντάντ ἀνελάμβανε νά πείσει τήν Ἑλλάδα νά ἀποσύρει τά στρατεύματά της στήν Ἀνατολική Θράκη, σέ μία νέα γραμμή πού θά καθόριζαν ἀπό κοινοῦ οἱ διοικητές τῶν Τριῶν Δυνάμεων καί οἱ ἀντιπρόσωποι Ἑλλάδος καί Τουρκίας σέ σύσκεψη γενικῆς ἀνακωχῆς στά Μουδανιά τῆς Προποντίδος στίς 20.9./3.10.1922.

3. Ἡ ἀνακωχή τῶν Μουδανιῶν. Στίς 13/26 Σεπτεμβρίου ἐκδηλώθηκε Ἐπανάσταση τοῦ Στρατοῦ καί τοῦ Στόλου, μέ σκοπό ἐκτός τῶν ἄλλων και...4) τήν ἄμεσο ἐνίσχυση τοῦ Θρακικοῦ Μετώπου. Οἱ ἀρχηγοί τῆς Ἐπαναστάσεως Πλαστήρας καί Γονατᾶς συναντήθηκαν μέ τούς πρεσβευτές τῆς Ἀγγλίας καί Γαλλίας. Πίστευαν, ὅτι μέ τήν ἀπομάκρυνση τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, θά ἄλλαζε ἡ στάση τους. Ὅμως, ὅπως τούς εἶπε ὁ Ἄγγλος πρεσβευτής, *«πέρα πολλά γεγονότα ἔχουν συμβεῖ ἀπό τίς ἐκλογές τοῦ 1920 καί μετά, ὥστε ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος στήν Ἑλλάδα νά σημάνει καί ριζικὴ ἀλλαγὴ τῆς στάσεως τῶν Δυνάμεων ἀπέναντί της»*, προσθέτωντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα δέν θά ἔπρεπε νά περιμένει βοήθεια ἀπό τήν Ἀντάντ.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεῖα μετέβη μέ τό πολεμικὸ Σφενδόνη στή Ραιδεστό τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί στή συνέχεια, (γιά νά μὴν ἐμφανισθεῖ

έλληνικό πολεμικό), μέ άγγλικό πολεμικό στά Μουδανιά, γιά τή σύναψη άνακωχής. Έπρόκειτο γιά παρωδία, πού έπαλήθευε τή ρήση τοῦ Βρέννου *Vae victis!* (Ουαί τοῖς ήττημένοις).

Όταν ή άντιπροσωπεία μας κλήθηκε στήν άγγλική ναυαρχίδα Σιδηροῦς Δούξ, τῆς άνακοινώθηκε τό σχέδιο τῶν άποφάσεων, πού έπρεπε νά άποδεχθεῖ. Οἱ κύριες διατάξεις του όριζαν τήν άποχώρηση τοῦ Έλληνικοῦ Στρατοῦ Δυτικά τοῦ Έβρου. Τή διοίκηση τῶν έδαφῶν, πού έγκατέλειπαν οἱ Έλληνες, θά άναλάμβαναν οἱ Σύμμαχοι, πού θά τήν παρέδιδαν αύθημερόν στους Τούρκους. Δηλαδή, αντί συζητήσεως περί άνακωχῆς, ζητοῦσαν νά άποδεχθοῦμε άποφάσεις πού προδίκαζαν τούς όρους τῆς Συνθήκης Ειρήνης.

Ό έπικεφαλής τῆς άντιπροσωπείας μας ύποστράτηγος Άλεξ. Μαζαράκης-Αϊνιάν υπέβαλε παρατηρήσεις γιά τούς όρους τῆς Συνθήκης. Όταν διεπίστωσε ότι οὔδεμία παρατήρηση έλήφθη υπ' όψη, έδήλωσε ότι δεν θεωρεῖ έαυτόν έξουσιοδοτημένο νά ύπογράψει τό Πρωτόκολλο Άνακωχῆς.

Παράλληλα, ό Κεμάλ έκβίαζε τήν εξέλιξη τῶν γεγονότων. Τήν έπομένη τῆς συγκλήσεως τῆς Διασκέψεως στά Μουδανιά, ή Τουρκική κυβέρνηση μέ διακοίνωση πρὸς τίς Τρεῖς Δυνάμεις άνέφερε: *«Ἡ κυβέρνησίς μας ἔλαβεν ὑπό σημείωσιν τήν ἄνευ οὔδεμιᾶς ἀντιρρήσεως ἐπικύρωσιν τῶν ἐπί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης Τουρκικῶν δικαιωμάτων καί ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑποβάλλει τὰς εὐχαριστίας της εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν Συμμάχων»*.

Κεμαλικά στρατεύματα παραβίασαν τήν οὔδέτερη ζώνη τῆς Νικομήδειας, βαδίζοντας πρὸς τόν Βόσπορο. Ό διοικητής τοῦ Γ' Σώματος άντιστράτηγος Νίδερ ζήτησε έπειγόντως νά παραβιάσει τήν οὔδέτερη ζώνη άπό τήν Ἀνατολική Θράκη καί νά βαδίσει πρὸς τήν Τσατάλτζα καί τόν Βόσπορο. Δυστυχῶς, ή Κυβέρνηση απέκρουσε τήν αίτηση, γιά νά μή δώσει άφορμή πρὸς έκμετάλλευση τῆς *«άνυπακοῆς»* αὐτῆς εἰς βάρος τῆς Ελλάδος.

Πρὶν άπό λίγους μήνες, τόν Ιούλιο, εἶχε ματαιωθεῖ έπιχείρηση προελάσεως πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη, διότι οἱ «Σύμμαχοι» δέν τήν επέτρεψαν, μέ τήν άπειλή βιαίας άποκρούσεως. Ό Ουίνστον Τσώρτσιλ χαρακτήρισε τό τότε σχέδιο τοῦ Έλληνικοῦ Έπιτελείου άριστοτεχνικό, έμπνευσμένο άπό τήν άπελπισία καί

προσθέτει: «Δέν υπάρχει άμφιβολία, ότι οι Έλληνες ήσαν είς θέση νά καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη· καί μόνη ή άπειλή τής έπιχειρήσεως κατετάραξε τούς Τούρκους είς τήν Άγκυρα. Η υπό του Έλληνικοϋ Στρατοϋ κατοχή τής Κωνσταντινουπόλεως ....θά διευκόλυνε σέ μεγάλο βαθμό τήν ύπέρ τής Ελλάδος έξασφάλιση έντιμης εΐρήνης».

Μετά από τίς έκλογές του 1920, οι «Σύμμαχοι» στό πρόσωπο του Κεμάλ έβλεπαν τήν αναδυόμενη Τουρκία πού θά τούς έδινε πολλά, ένώ στην Ελλάδα είχε έπιστρέψει ό άνεπιθύμητος, ύποπτος καί έχθρός τους βασιλιάς Κωνσταντίνος.

Μέ τήν ύπογραφή (28.9.-11.10.1922) του Πρωτοκόλλου των Μουδανιών, ό Έλληνικός Στρατός διετάχθη νά έκκενώσει τήν Άνατολική Θράκη έντός 15 ήμερών καί νά άποσυρθεί δυτικά του Έβρου. Συμμαχικές Δυνάμεις άνελάμβαναν νά μεταβιβάσουν τήν πολιτική έξουσία στις Τουρκικές άρχές 30 ήμέρες μετά τήν έκκένωση τής Θράκης από τούς κατοίκους της. Διετάχθη ή έκκένωση καί τής Καλλιπόλεως, ή όποία προς στιγμή διεφάνη ως ένδεχόμενο νά περισωθει, υπό καθεστώς πού δέν θά παρείχε πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα στην Ελλάδα.

Η άπόφαση στά Μουδανιά προκάλεσε όδυνηρό ξεσπασμα στους στρατιώτες. Ο άνταποκριτής τής έφημερίδας του Καναδά Τορόντο Στάρ, ό μετέπειτα διάσημος συγγραφέας Χεμινγκουέϊ έγραφε στην άνταπόκρισή του από τό Μουρατλί τής Άνατολικής Θράκης : «Η Έπανάσταση του '22 ήταν ή έξέγερση ενός στρατοϋ πού είχε προδοθει έναντια σ' εκείνους πού θεωρούσε ότι τον είχαν προδώσει. Οι παλιοί βενιζελικοί άξιωματικοί επέστρεψαν καί όργάνωσαν τή Στρατιά του Έβρου. Για τήν Ελλάδα του '22, ή Θράκη ήταν σαν τήν μάχη του Μάρνη. Εκεί θά παιζόταν καί θά κερδιζόταν τό παιγνίδι. Έστάλη έπιπλέον Στρατός. Όλοι βρίσκονταν σέ πυρετώδη κατάσταση. Κί ύστερα τό άναπάντεχο, Οι σύμμαχοι χάρισαν τήν Άνατολική Θράκη στους Τούρκους. Στα Μουδανιά «ή Δύση έπήγε νά ζητήσει εΐρήνη, όχι νά άπαιτήσει, ούτε νά ύπαγορεύσει τούς όρους».

4. Η άμαχητί άπώλεια τής Άνατολικής Θράκης. Η προσπάθεια τής Ελλάδος νά διατηρήσει τήν Άνατολική Θράκη, ύποστηρίζεται ότι ήταν μάταιη.

Υποστηρίζεται καί η αντίθετη γνώμη. Τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ εἶχε διαπεραιωθεῖ ἀνέπαφο καί εἶχε ἐνισχυθεῖ, ἀλλά τό ἠθικό του ἦταν χαμηλό. Ἀντιθέτως, ὁ Κεμαλικός στρατός εἶχε ὑψηλό ἠθικό, φανατισμένος, ἀλλά γιά νά καταλάβει τή Θράκη ἔπρεπε: 1) νά νικήσει τίς ἀγγλικές δυνάμεις στή Στενά καί τήν Κωνσταντινούπολη, 2) νά διαπεραιωθεῖ στή Θράκη, τή στιγμή πού ὁ Ἑλληνικός στόλος, καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς κρίσεως βρισκόταν στήν Προποντίδα, 3) νά νικήσει τόν Ἑλληνικό στρατό καί νά καταλάβει ὅλη τήν Ἀνατολική Θράκη. Καί ὅλα αὐτά, ἐντός ὀλίγων ἐβδομάδων, προτοῦ ἔλθει ὁ χειμώνας καί προτοῦ προλάβει νά ἀναδιοργανωθεῖ ὁ Ἑλληνικός στρατός στή Θράκη.

5. Ἡ ἔξοδος. Ὁ Ἑλληνικός Στρατός διετάχθη νά ἀρχίσει ἀπό τά μεσάνυκτα τῆς 1/14 Ὀκτωβρίου νά ἀποχωρεῖ. Στίς 14/27 Ὀκτωβρίου ὅλος ὁ Στρατός εἶχε ἀποσυρθεῖ δυτικά τοῦ Ἑβρου. Ἀξίζει νά παρατεθεῖ πῶς ἔβλεπε τόν Ἕλληνα στρατιώτη ὁ Χέμινγουεϊ, στήν ἀνταπόκρισή του ἀπό τό Μουρατλί: *«Ὅλη τήν ἡμέρα τοὺς ἔβλεπα νά περνοῦν ἀπό μπροστά μου. Κουρασμένοι, βρώμικοι, ἀξύριστοι, ἀνεμοδαρμένοι... Ἐφευγαν, χωρίς μπάντες, χωρίς ἐμβατήρια. Μόνο μέ μιά βρώμικη κουβέρτα ὁ καθένας. Καί μέ συντροφιά τά κουνούπια τῆς νύκτας. Αὐτοί οἱ ἄντρες ἦσαν οἱ σημαιοφόροι τῆς δόξας, πού πρὶν λίγο καιρό λεγόταν Ἑλλάς. Κι' αὐτή ἡ εἰκόνα ἦταν τό φινάλε τῆς δεύτερης πολιορκίας τῆς Τροίας. Ἀλλά ἀκόμα καί στήν ὑποχώρηση οἱ κουρασμένοι Ἕλληνες στρατιῶτες ἔδειχναν τίς ἔξοχες ἀρετές τους. Ἐβλεπες ἀκόμη ἐκείνη τήν ὥρα στά σφιγμένα πρόσωπα, τό πείσμα, ἓνα πείσμα πού σίγουρα θά κόστιζε ἀκριβά στοὺς στρατιῶτες τοῦ Κεμάλ ἂν ἀναγκάζονταν νά πολεμήσουν ξανά μέ τόν στρατό αὐτό. Ἀλλά ὁ πόλεμος στή Θράκη δέν ἔγινε ποτέ...».*

Τραγική ἦταν ἡ ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Ἀνατολική Θράκη. Ἀπό τίς παραθαλάσσιες πόλεις καί χωριά ἔφυγαν, ὅσοι μπορούσαν μέ καΐκια ἢ μεγάλες βάρκες, μέ πλοῖα πού ἐπιτάχθηκαν ἢ μέ πλοῖα μέ κόμιστρο. Πολλοί πίστευαν ὅτι θά ἐπέστρεφαν. Ὅπως στοὺς Ἐπιβάτες, πού οἱ κάτοικοί τους ἀναχώρησαν τήν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῆς πολιούχου Ὁσίας Παρασκευῆς (14 Ὀκτ.) καί ἄφησαν τόν ναό ἄθικτο. Ὄταν ὅμως τό ρωσικό πλοῖο *Λένιν*, πού μετέφερε τοὺς τελευταίους Ἐπιβατινοὺς ἀπομακύνθηκε λίγο ἀπό τήν ἀκτὴ, ἡ γαλήνη πού ἐπικρατοῦσε στήν Προποντίδα ἔγινε τρικυμία ἐμποδίζοντας τήν ἀναχώρηση. Τό γεγονός

θεωρήθηκε σημείο ότι πρέπει να πάρουν μαζί τους τις εικόνες και τα ιερά λείψανα του ναού, γιατί δεν θα ξαναγύριζαν. *«Γυρίσαμε πίσω κι η θάλασσα έγινε πάλι λάδι, εκάναμε έσπερινό, εύχαριστήσαμε την Όσια, πήραμε ό,τι μπορούσαμε και ξεκινήσαμε χαράματα της επόμενης ημέρας. Όλα είχαν πιά χαθεί»*, επιλέγει ένας επιβατινός. Έπειδή δεν ήξεραν τί θα συναντήσουν στη νέα πατρίδα έγιναν εν πλώ 12 γάμοι, οι όποιοι είχαν προγραμματισθεί και αναβληθεί.

Στό έσωτερικό της Ανατολικής Θράκης, τα περισσότερα μεταγωγικά μέσα ανήκαν σέ Τούρκους, οι όποιοι είτε τά έκρυβαν, είτε έσπαζαν τούς τροχούς τών άμαξών, γιά να έμποδίσουν τή μεταφορά της κινητής περιουσίας τών προσφύγων. Γράφει ό ύποδιοικητής της Μακρᾶς Γέφυρας Άποστολίδης: *«Η έξοδος παρίστα σπαραξικάρδιον θέαμα. Διά της πόλεως Μακρᾶς Γεφύρας, ... επί ημέρας και νύκτας πολλές διήρχοντο μυριάδες προσφύγων της Μικρᾶς Ασίας και Θράκης. Θρήνοι και όδυρμοί και άραί στυγεραί κατά τών ύπαιτίων της τραγικής συμφορᾶς έπλήρουν τούς αίθέρας. Κατά σατανικήν σύμπτωσιν βροχή ραγδαία και χάλαζα χονδρά έπληττον τούς άτυχεῖς τούτους πληθυσμούς....»*. Τουρκικές συμμορίες μέ όδηγούς και όργανωτές Τούρκους άξιωματικούς έμφανίσθηκαν στήν ύπαιθρον και έπιτίθονταν κατά τών άτυχών προσφύγων, πού προσπαθοῦσαν να διασώσουν τίς οικογένειές τους. *“Έτι τραγική ήτο η θέσις άγροτικών πληθυσμών, οι όποιοι σχηματίζοντες караβάνια διέσχίζον τήν περιφέρειαν μέ διεύθυνσιν προς τόν Έβρον αίροντες τόν σταυρόν του μαρτυρίου... Είδον γυναίκα πεσοῦσαν έξ έξαντλήσεως άπό τήν ύπερπληρωμένην άμαξαν και έκπνεύσασα, πρόσφυγα έξ άτονίας μή συγκρατηθέντα επί τών ποδών του και πεσόντα άπνουν έκ του βαγονίου, βρέφη άποθανόντα .... εις τάς άγκάλας δυστυχών χωρικών μητέρων... Βήξ, στόνοι και κλαυθοί ήκούοντο διαρκῶς. Φωναί ώς άπό τάφων έζήτουν έπίσπευσιν της άναχωρήσεως, ένῶ χειρες ίκέτιδες τών ιερέων ηύλόγουν διά τελευταίαν φοράν τήν γενέτειραν γήν και τούς τάφους τών προγόνων....”*Έλαβον χώραν και τοκετοί καθ' όδόν και θάνατοι μέ άπλοποιημένας στιγμιαίας κηδείας. Είς τήν συνοδείαν αύτήν ένεφανίσθη μίαν ήμέραν και η έν Άδριανουπόλει Διασυμμαχική Έπιτροπή προς έξέτασιν του ζητήματος τών λαμβανομένων τουρκικών άραμπάδων μετά τών ζώων. Τόσον όμως βαθείαν έντύπωσιν προύξενησεν η δυστυχία εκείνη και

τόσον προσήκοντας πικρούς λόγους ἤκουσεν ἀπό ἕνα ἀναξιοπαθοῦντα λαόν, ὥστε ἀπήλθε, χωρίς νά ἐξετάσῃ ἢ νά διατάξῃ τά ὅσα ἐμελέτα μέτρα πρὸς ἔλεγχον τῶν ὀχημάτων».

Στίς 8 Νοεμβρίου 1922, παραδόθηκε ἡ Διοίκηση Ἀδριανουπόλεως στή Διασυμμαχική Ἐπιτροπή. Ἡ Ἑλληνική ἀντιπροσωπεία ἀποχαιρέτησε τόν μητροπολίτη Πολύκαρπο. Ὅλοι ἔκλαιγαν σάν μικρά παιδιά.

6. Στή Λωζάννη. Ἡ Τουρκία δέν ἀνέχθηκε τήν ἀπώλεια τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐδαφῶν. Στή Λωζάννη τὸ 1923 ὁ Ἰσμέτ πασάς Ἴνονου ζήτησε τήν ἐπάνοδο στά σύνορα τοῦ 1913 καί δημοψήφισμα γιά τή Δυτική Θράκη, μέ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ Τουρκοβουλγαρική Σύμβαση τοῦ 1915 δέν εἶχε ἐπικυρωθεῖ ἀπό τόν Σουλτάνο. Ἐπιπλέον ζήτησε τή Σαμοθράκη πρὸς ἐξασφάλιση τῶν Στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου.

Ὁ Ἴνονου ἀκολουθοῦσε τή διακήρυξη τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβολαίου στή Σεβάστεια: *«Σκοπός μας εἶναι ἡ Δυτική Θράκη νά παραμείνει σέ τουρκικά χέρια ὡς ἐνιαῖο σύνολο καί σέ κατάλληλο χρόνο καί εὐκαιρία νά ἐνωθεῖ μέ τήν Μητέρα πατρίδα. Ἐμεῖς δέν μπορούμε νά δεχθοῦμε τήν ἀπαλλοτρίωση τοῦ Τουρκικοῦ αὐτοῦ τμήματος. Οἱ ἀδελφοί μας τῆς Δυτικῆς Θράκης σέ πρῶτο βῆμα πρέπει νά ἀγωνισθοῦν γιά νά κερδίσουν τήν ἀνεξαρτησία καί τήν αὐτονομία τῆς Δυτικῆς Θράκης».*

Ὁ Ἐλευ. Βενιζέλος προέβαλε ὅτι οἱ Τοῦρκοι παραιτήθηκαν ἀπό τή Δυτική Θράκη μέ τίς Συνθήκες τοῦ Λονδίνου, ὅτι κατά τόν Παγκόσμιο πόλεμο παραχώρησαν τίς περιοχές Διδυμοτείχου καί Κάραγατς στή Βουλγαρία ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας κατόπιν διαπραγματεύσεων. Ὡς πρὸς τὸ δημοψήφισμα ἀντέτεινε ὅτι ἡ ἀναλογία Τούρκων καί Ἑλλήνων εἶναι ἕνα πρὸς δύο.

Ὁ Ἴνονου ἐπέμεινε καί προέβαλε ὅτι ἡ Δυτική Θράκη ἦταν ἀπαραίτητη γιά τή στρατιωτική ἀσφάλεια τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ὁ Βενιζέλος ἀντέτεινε ὅτι μέ τήν ἴδια λογική θά ἔπρεπε νά δοθεῖ στήν Τουρκία ἡ Ἀνατολική Μακεδονία γιά νά ἐξασφαλισθεῖ ἡ Δυτική Θράκη καί στή συνέχεια ἡ Κεντρική Μακεδονία γιά ἐξασφάλιση τῆς Ἀνατολικῆς ὥσπου νά

φθάσουμε στη θάλασσα. Καί κατέληξε: «*Ἡ Ἑλλάς ἐπλήρωσε ἤδη γιά τὰ λάθη της καί δέν εἶναι δυνατόν νά τῆς ζητηθεῖ τίποτε περισσότερο*». Νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ Τουρκική ἀντιπροσωπεία ἀξίωσε νά καταχωρηθοῦν στό 24^ο πρακτικό ἐπί λέξει τὰ ἐξῆς: «*Ὁ Ἰσμέτ πασάς ἐδήλωσεν ἐπανειλημένως ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Μεγάλης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς Τουρκίας οὐδεμίαν ἔχει βλέψιν ἐπί τῶν ἐδαφῶν τῆς παλαιᾶς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, τὰ ὁποῖα παρέμειναν ἐκτός τῶν συνόρων τῆς Τουρκίας. Τό σημερινόν Τουρκικόν κράτος συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν κρατῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμοῦν ὅπως ἰδιαίτερος νά περιορίσουν τήν ἐξουσίαν των εἰς τό ἴδιον αὐτῶν ἐδαφος...*». Στίς 30 Ἰανουαρίου 1923 ὑπογράφηκε ἡ Σύμβαση περὶ ὑποχρεωτικῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας. Τῆς ἀνταλλαγῆς ἐξαιρέθηκαν κατόπιν τουρκικῆς ἐπιμονῆς, ὅπως ρητῶς ἀναφέρεται, οἱ Μουσουλμᾶνοι στό θρήσκευμα τῆς Δυτικῆς Θράκης ἀλλά Ἕλληνες ὑπήκοοι «*καί οἱ ἐγκατεστημένοι (établis) στήν Κωνσταντινούπολη Ρωμιοί*», βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμοιβαιότητος (ἄρθ. 47). Ἐξ ἄλλου, κατὰ τό ἄρθρο 27 τῆς Συνθήκης ἀπαγορεύεται ρητῶς ὀποιαδήποτε τουρκική ἐπέμβασις στόν πολιτικό, διοικητικό καί δικαστικό τομέα τῆς Δυτικῆς Θράκης.

7. *Ἐπίλογος.* Οἱ πρόσφυγες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ὅπως καί οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δημιούργησαν νέους συνοικισμούς, πού οἱ περισσότεροι ἐξελίχθηκαν σέ πόλεις καί δήμους καί οἱ ὀνομασίες τους, ἀλλά καί γιά μερικούς καί ἡ τοποθεσία τους, θυμίζει τόν ἀπωλεσθέντα παράδεισό τους, «*τήν πατρίδα*», ὅπως: Νέα Ραιδεστός, Νέοι Ἐπιβάτες, Νέα Καλλικράτεια, Νέα Μάλγαρα, Νέο Πλαγιάρι, Νέα Ὀρεστιάς... Σήμερα παραλείπεται ἡ λέξη *Νέα*, μέ ἀποτέλεσμα οἱ νέοι νά ἀγνοοῦν, ὅτι δηλώνουν ἀρχαῖες πόλεις καί χωριά, πού τήν πολιτιστική τους παράδοση προσπαθοῦν νά διασώσουν ἀντίστοιχοι πολιτιστικοί σύλλογοι.

Νικόλαος Π. Σοϊλεντάκης, ΔρΝομ.

Πρόεδρος Έφετών Διοικ. Δ/ρίων έ.τ.

**Άπό την ένσωμάτωση στην άμαχητί έγκατάλειψη τής Άνατολικής
Θράκης.**

2 ΔΕΚ. 2022 ΑΙΘΟΥΣΑ ΜΠΑΡΔΟΥΤΣΟΥ

Η ένσωμάτωση. Μέ τή λήξη τοῦ Α' Βαλκανικοῦ πολέμου, ή Τουρκία μέ τή **Συνθήκη τοῦ Λονδίνου** (30.5.1913) παραιτήθηκε ὑπέρ τῶν Συμμάχων ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἔδαφῶν της δυτικά τῆς γραμμῆς Αἴνου-Μηδείας καί τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων ἐπί τῆς Κρήτης. Ἡ Δυτική Θράκη περιῆλθε στή Βουλγαρία μέ τή **Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου** (28 Ἰουλίου/8 Αὐγ. 1913, ΦΕΚ Α' 217/28.10.1913), στήν ὁποία δέν συνεβλήθη ή Τουρκία. Ἡ Βουλγαρία μέ τήν Τουρκία συνῆψαν τήν Συνθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως στίς 17 Σεπτεμβρίου 1913, πού ἀφοροῦσε στήν Ἀνατολική Θράκη, τήν ὁποία εἶχε ἀνακαταλάβει ή Τουρκία κατά τόν Β' Βαλκανικό πόλεμο. Ἐπακολούθησε ή **Τουρκοβουλγαρική Σύμβαση τῆς Σόφιας τοῦ 1915**, διά τῆς ὁποίας ή Τουρκία ἐξεχώρησε στή Βουλγαρία τό ἐπί τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ μικρό τριγωνικό τμήμα τῆς Δυτικῆς Θράκης (Τρίγωνο Κάραγατς).

Ἐταν ἔληξε ὁ Α' Παγκόσμιος πόλεμος, ή ήττημένη Βουλγαρία μέ τή **Συνθήκη τοῦ Νεϊγύ** 27.5.1919, (ν. 2433/25.3-23.7.1920) παραιτήθηκε *«ὑπέρ τῶν κυριωτέρων συμμάχων καί συνασπισμένων δυνάμεων ἀπό ὅλα τά δικαιώματα καί τούς τίτλους ἐπί τῶν ἔδαφῶν τῆς Δυτικῆς Θράκης»* καί οἱ Σύμμαχοι μέ τή Συνθήκη περί Θράκης (Αὐγ. 1920) *μετεβίβασαν εἰς τήν Ἑλλάδα...πάντα τά δικαιώματα, ὡς καί τούς τίτλους, ἅτινα ἔχουσιν ἐκ τοῦ ἄρθ. 48 τῆς μετά τῆς Βουλγαρίας ὑπογραφείσης ἐν Νεϊγύ τῆ 27ῆ Νοεμβρίου 1919...Συνθήκης Εἰρήνης ἐπί τῶν ἔδαφῶν τῆς Θράκης, ἅτινα ἀνήκον εἰς τήν Βουλγαρικὴν μοναρχίαν...»*.

Ἀκολούθησε ή Συνθήκη τῶν Σεβρών (10.8.1920), πού ἀφοροῦσε στήν Ὄθωμανική αὐτοκρατορία, μέ τήν ὁποία ή Ἀνατολική Θράκη μέχρι τήν

Τσατάλτζα, ή Ίμβρος και ή Τένεδος προασαρήθησαν κυριαρχικῶς στήν Ἑλλάδα. Ἀντίθετα, ή Τουρκία μετεβίβασε στήν Ἑλλάδα τήν ἐνάσκηση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Σμύρνης και τῆς εὐρύτερης περιοχῆς της.

Ἡ ἐνιαία Θράκη (Δυτική και Ἀνατολική) ἀπετέλεσε τή Γενική Διοίκηση Θράκης, μέ ἔδρα τήν Ἀδριανούπολη και διαιρέθηκε σέ ἕξι νομαρχίες και εἴκοσι δύο ὑποδιοικήσεις, πού στελεχώθηκαν μέ ὑπαλλήλους γλωσσομαθεῖς, γνώστες τῆς περιοχῆς πεπειραμένους, ἀνεξαρτήτως φυλῆς ἢ θρησκευματος. Συνεστήθησαν ἐφορίες, δικαστήρια, λιμεναρχεῖα, γεωργικοί συνεταιρισμοί, κατασκευάσθηκαν ἐγγειοβελτιωτικά και ὁδοποιητικά ἔργα και μέχρι τήν καταστροφή τοῦ 1922 ή Θράκη διοικήθηκε μέ ἰσονομία και μετριοπάθεια και γενικώτερα ἐπωφελῶς, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τά πεπραγμένα τῆς Πολιτικῆς Διοικήσεως πού δημοσίευσε ὁ Γενικός Διοικητής Χαράλαμπος Βοζίκης. Ἡ εὐνομία, ή ἀσφάλεια και πνεῦμα συναδελφώσεως ἐπικράτησαν μεταξύ τῶν ἐθνοτήτων, ὅπως ἔγραψε ή ἰταλική ἐφημερίδα *Giornale di Firenze*, πού ἐξέφραζε τήν κάθε ἄλλο παρά εὐμενῶς διακείμενη πρὸς τήν Ἑλλάδα ἰταλική πολιτική. Στις ἐκλογές τῆς 1^{ης} Νοεμβρίου 1920, στή Θράκη ἐπὶ 52 βουλευτικῶν ἐδρῶν ἐξελέγησαν 30 Ἕλληνες, 20 μουσουλμᾶνοι και ἕνας ἀρμένιος και ἰσραηλίτης βουλευτής, ἀπόδειξη τῆς ἐλληνικῆς πλειοψηφίας, τήν ὁποία εἶχε διαπιστώσει και ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀμερικανικοῦ Τύπου Heate.

Ἡ ἐπιδίκαση τῆς Θράκης στήν Ἑλλάδα δέν ἦταν εὐκόλη. Κατεστάλη τὸ Κίνημα τοῦ συνταγματάρχη Τζαφέρ Ταγιάρ, ὁ ὁποῖος διέθετε ἰσχυρή στρατιωτική δύναμη και συνεννοεῖτο ταυτόχρονα μέ τήν Ὑψηλή Πύλη και μέ τὸν Κεμάλ. Μέ γαλλική ὑποκίνηση εἶχε κηρύξει τήν αὐτονομία τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης και μέ ἰσραηλινή οἰκονομική ἐνίσχυση σχημάτισε «κυβέρνηση» ἀπὸ τούρκους και βούλγαρους. Μάλιστα, ὁ Ταγιάρ προσπάθησε νά πειθαναγκάσει τὸν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Πολύκαρπο νά ὑπογράψει κείμενο ὅτι τὸ ποίμνιό του προτιμοῦσε τήν τουρκική διοίκηση. Ὁ Ταγιάρ διαφεύγοντας πρὸς τά βουλγαρικά σύνορα συνελήφθη στίς 14 Ἰουλίου 1920 ἀπὸ Ἕλληνες χωρικούς και παρεδόθη στὸν τότε ἀνθυπολοχαγὸ και μετέπειτα στρατηγὸ και ὑπουργὸ Σόλωνα Γκίκα.

Στις 7 Ιουλίου 1920 η Μεραρχία Σμύρνης από τήν Πάνορμο και τήν μέ βοήθεια τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἀποβιβάσθηκε καί κατέλαβε τήν Ἡράκλεια καί τή Ραιδεστό καί προήλασε πρὸς τήν Ἀδριανούπολη, ἀφοῦ κατέλαβε τὴν Τυρολόη, ἐνῶ ἡ Μεραρχία Ξάνθης διέβη τὸν Ἑβρο. Στις 13 Ιουλίου εἰσηλθε στήν Ἀδριανούπολη ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος. Στὴ δοξολογία, ὁ μητροπολίτης Πολύκαρπος ἄρχισε τὸν πανηγυρικό μέ τήν ἐρωτηματική φράση «*Εἶναι ὄνειρο ἢ πραγματικότης ὅ,τι βλέπουν οἱ ὀφθαλμοί μου;*». Δυστυχῶς ἦταν ὄνειρο πού διήρκησε δύο ἔτη!

Ἡ προαπόφαση παραχώρησης τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Μέ τὴ συμφορά τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τὸν Αὐγούστο 1922, 80.000 Ἕλληνες, Ἀρμένιοι καί Κιρκάσιοι πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία κατέφθασαν κυρίως στὴ Ραιδεστό. Μαζί τους ἀποβιβάσθηκε στίς 6/19 Σεπτεμβρίου καί τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ (60.000 ἄνδρες), μέ ὅλο τό ὑλικό.

Ὁ Κεμάλ, φθάνοντας στὴ Σμύρνη (31.8/12.9.1922), ἐδήλωσε στὸν Ἄγγλο πρόξενο Λάμπ, ὅτι θεωροῦσε πὼς ἡ Τουρκία βρισκόταν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τήν Βρετανικὴ αὐτοκρατορία καί μόνο ἡ παραχώρηση τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης θά μποροῦσε νά ἀποτρέψει τὴ σύγκρουσή τους στήν οὐδέτερη (ἀγγλική) ζώνη τῶν Στενῶν τῶν Δαρδανελίων (Ἑλλησπόντου). Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Κεμάλ στὴ Ρώμη Τζελαλεδίν Ἀρίφ εἶχε δηλώσει στὸν ἰταλικό τύπο, ὅτι οἱ ὄροι τῆς ἀνακωχῆς θά εἶναι ἡ ἐκκένωση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί ἡ ἐπιστροφή στήν Τουρκία τῆς Θράκης (γραμμὴ Ἑβρου), μαζί μέ τήν Ἀδριανούπολη καί ὁ Φεχτή Μπέης πρότεινε ἰταλοτουρκικὴ συνεννόηση γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, διότι ὅπως δήλωσε: *Συμφέρει στήν Ἰταλία νά ἐπανέλθουν ἡ Θράκη καί τὰ Στενά στήν Τουρκία, γιὰ νά μὴν ἐξαπλωθεῖ «ἄλλος» στήν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο*. Ἡ Ἀγγλία διατηροῦσε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ Κεμάλ θά περιοριζόταν μόνο στίς ἀπειλές. Καὶ πράγματι, οἱ Τοῦρκοι ἀνίσχυροι γιὰ νέο πόλεμο, γνωρίζοντας τίς ἀγγλογαλλικὲς διαφωνίες, προσπαθοῦσαν νά ἀποκτήσουν τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη χρησιμοποιώντας μόνο τὴν ἀπειλή τοῦ πολέμου.

Στις 3/16 Σεπτ. δημοσιεύθηκε στὸν ἀγγλικό τύπο ἀνακοίνωση, γραμμὴν ἀπὸ τὸν Τσώρτσιλ σέ τόνο ἡρωϊκώτερο τοῦ δέοντος, σχετικὰ μέ τό ἐνδεχόμενο

πολέμου στά Στενά. Ἡ Γαλλία καί ἡ Ἰταλία, ὑποπευόμενες ὅτι ἡ Ἀγγλία μέ τήν ἀνακοίνωση ἐπεδίωκε νά δεσμεύσει τή διαπραγματευτική τακτική τους, ἀπέσυραν τίς δυνάμεις τους ἀπό τήν ἀσιατική ἀκτή καί τίς μετέφεραν στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας λόρδος Κῶρζον προσπάθησε νά συγκροτήσει ἐνιαῖο συμμαχικό μέτωπο, ἀλλά ἡ Ἀγγλία, μετά ἀπό τίς συμφωνίες τῆς Γαλλίας καί Ἰταλίας μέ τήν Τουρκία τό 1921, στήν οὐσία ἦταν μόνη. Στίς 15 Σεπτεμβρίου 1922 (ν. ἡμ), ὁ Φραγκλέν Μπουγιόν, σέ συνάντησή του μέ τόν Κεμάλ στή Σμύρνη, ὑποσχέθηκε τήν ἀποδοχή τῶν Τουρκικῶν ἀπαιτήσεων. Ἔτσι, ὁ Γάλλος πρωθυπουργός Πουανκαρέ ἐπέβαλε τήν ἄποψή του, ὅτι μοναδικός τρόπος γιά νά ἀποφευχθεῖ ὁ πόλεμος μέ τόν Κεμάλ ἦταν ἡ δημόσια δέσμευση τῶν Συμμάχων, περί παραχωρήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης στήν Τουρκία.

Ἡ συνάντηση Κῶρζον καί Πουανκαρέ καί οἱ συνομιλίες τους ὑπῆρξαν θευελλώδεις, μέ βίαιες ἀνταλλαγές ὑβριστικῶν ἐπιθέτων, ὅταν συζητοῦσαν γιά τό πῶς ὁ τουρκικός ἐθνικισμός ἀπό τά βάθη τῆς Ἀνατολίας ἔφθασε θριαμβευτής στήν Κωνσταντινούπολη. Σέ μία ἀποστροφή του ὁ Πουανκαρέ εἶπε ὅτι δέν εἶχε διάθεση νά γίνει ὁ Λεωνίδα τῶν Θερμοπυλῶν τοῦ Λούδ Τζῶρτζ, πρωθυπουργοῦ τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί μόνου ὑποστηρικτῆ τῆς Ἑλλάδος.

Στίς 10/23 Σεπτ. μέ κοινή ἀνακοίνωσή τους οἱ Τρεῖς Δυνάμεις καλοῦσαν τήν Τουρκία σέ διαπραγματεύσεις εἰρήνης, μέ ἀντάλλαγμα τήν προσφορά τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Μέχρι τῆς συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου Εἰρήνης καί «*εἰς ἀπόδειξιν καλῆς πίστεως*», ἡ Ἀντάντ ἀνελάμβανε νά πείσει τήν Ἑλλάδα νά ἀποσύρει τά στρατεύματά της στήν Ἀνατολική Θράκη, σέ μία νέα γραμμή πού θά καθόριζαν ἀπό κοινοῦ οἱ διοικητές τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων στήν καί οἱ ἀντιπρόσωποι Ἑλλάδος καί Τουρκίας σέ στρατιωτική σύσκεψη γενικῆς ἀνακωχῆς στά Μουδανιά τῆς Προποντίδος στίς 20.9./3.10.1922.

Ἡ ἀνακωχή τῶν Μουδανιῶν. Στίς 13/26 Σεπτεμβρίου ἐκδηλώθηκε Ἐπανάσταση τοῦ Στρατοῦ καί τοῦ Στόλου, μέ σκοπό ἐκτός ταῶν ἄλλων και...4) τήν ἄμεσο ἐνίσχυση τοῦ Θρακικοῦ Μετώπου. Οἱ ἀρχηγοί τῆς Ἐπαναστάσεως Πλαστήρας καί Γονατᾶς συναντήθηκαν μέ τούς πρεσβευτές τῆς Ἀγγλίας καί Γαλλίας ἀλλά ἀπογοητεύθηκαν, ὅταν πληροφορήθηκαν τήν ὀριστική ἀπόφαση

νά παραχωρηθεῖ ἡ Ἀνατολική Θράκη στήν Τουρκία. Πίστευαν, ὅτι μέ τήν ἀπομάκρυνση τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, θά ἄλλαζε ἡ στάση τους. Ὅμως, ὅπως τούς εἶπε ὁ Ἄγγλος πρεσβευτής, *«πάρα πολλά γεγονότα ἔχουν συμβεῖ ἀπό τίς ἐκλογές τοῦ 1920 καί μετά, ὥστε ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος στήν Ἑλλάδα νά σημάνει καί ριζική ἀλλαγὴ τῆς στάσεως τῶν Δυνάμεων ἀπέναντί της»*, προσθέτωντας ὅτι ἡ Ἑλλάδα δέν θά ἔπρεπε νά περιμένει βοήθεια ἀπό τήν Ἀντάντ. Κατόπιν αὐτῶν δέν προέβησαν καμιά ἀντίρρηση γιά τό θέμα τῆς Θράκης.

Ἡ Ἑλληνική ἀντιπροσωπεία μετέβη μέ τό πολεμικό Σφενδόνη στή Ραιδεστό τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί στή συνέχεια, (γιά νά μὴν ἐμφανισθεῖ ἑλληνικό πολεμικό), μέ ἀγγλικό πολεμικό στά Μουδανιά, γιά τή σύναψη ἀνακωχῆς. Ἐπρόκειτο γιά παρωδία, πού ἐπαλήθευε τή ρήση τοῦ Βρέννου *Vae victis!* (Οὐαί τοῖς ἠττημένοις).

Ὅταν ἡ ἀντιπροσωπεία μας κλήθηκε στήν ἀγγλική ναυαρχίδα Σιδηροῦς Δούξ, τῆς ἀνακοινώθηκε τό σχέδιο τῶν ἀποφάσεων, πού ἔπρεπε νά ἀποδεχθεῖ. Οἱ κύριες διατάξεις του ὄριζαν τήν ἀποχώρηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Δυτικά τοῦ Ἑβρου. Τή διοίκηση τῶν ἐδαφῶν, πού ἐγκατέλειπαν οἱ Ἕλληνες, θά ἀναλάμβαναν οἱ Σύμμαχοι, πού θά τήν παρέδιδαν αὐθημερόν στούς Τούρκους. Δηλαδή, ἀντί συζητήσεως περί ἀνακωχῆς, ζητοῦσαν ἀπό τήν Ἑλληνική Ἀντιπροσωπεία νά ἀποδεχθεῖ ἀποφάσεις πού προδίκιζαν τούς ὅρους τῆς Συνθήκης Εἰρήνης.

Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιπροσωπείας μας ὑποστράτηγος Ἄλεξ. Μαζαράκης-Αἰνιάν στήν ὑπέβαλε παρατηρήσεις γιά τούς ὅρους τῆς Συνθήκης. Ὅταν διεπίστωσε ὅτι οὐδεμία παρατήρηση ἐλήφθη ὑπ' ὄψη, ἐδήλωσε ὅτι δέν θεωρεῖ ἑαυτὸν ἐξουσιοδοτημένο νά ὑπογράψει τὸ Πρωτόκολλο Ἀνακωχῆς.

Παράλληλα, ὁ Κεμάλ ἐκβίαζε τήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων. Τήν ἐπομένη τῆς συγκλήσεως τῆς Διασκέψεως στά Μουδανιά, ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις μέ διακοίνωση πρὸς τίς Τρεῖς Δυνάμεις ἀνέφερε: *«Ἡ κυβέρνησις μας ἔλαβεν ὑπὸ σημείωσιν τὴν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως ἐπικύρωσιν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης Τουρκικῶν δικαιωμάτων καί ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑποβάλλει τὰς*

εύχαριστίας της εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν Συμμάχων». Κεμαλικά στρατεύματα παραβίασαν τὴν οὐδέτερη ζώνη τῆς χερσονήσου τῆς Νικομήδειας στὴ Μικρασιατικὴ ἀκτὴ, βαδίζοντας πρὸς τὸν Βόσπορο. Ὁ διοικητὴς τοῦ Γ' Σώματος ἀντιστράτηγος Κ. Ξ. Νίδερ ζήτησε ἐπείγοντως νὰ παραβιάσει τὴν οὐδέτερη ζώνη ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ νὰ βαδίσει πρὸς τὴν Τσατάλτζα καὶ τὸν Βόσπορο. Δυστυχῶς, ἡ Κυβέρνηση ἀπέκρουσε τὴν αἴτηση, γιὰ νὰ μὴ δώσει ἀφορμὴ πρὸς ἐκμετάλλευση τῆς «ἀνυπακοῆς» αὐτῆς εἰς βᾶρος τῆς Ἑλλάδος.

Πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες, τὸν Ἰούλιο, εἶχε ματαιωθεῖ ἐπιχείρηση προελάσεως πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη, διότι οἱ «Σύμμαχοι» δὲν τὴν ἐπέτρεψαν, μὲ τὴν ἀπειλὴ βιαίας ἀποκρούσεως. Ὁ Οὐίνστον Τσώρτσιλ χαρακτήρισε τὸ σχέδιο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐπιτελείου ἀριστοτεχνικὸ, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν ἀπελπισία καὶ προσθέτει: *«Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν εἰς θέσιν νὰ καταλάβουν τὴν Κωνσταντινούπολη· καὶ μόνη ἡ ἀπειλὴ τῆς ἐπιχειρήσεως κατετάραξε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἄγκυρα. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ κατοχὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ...θὰ διευκόλυνε πάντως σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐξασφάλιση ἔντιμης εἰρήνης»*. Δυστυχῶς, οἱ «Σύμμαχοι» καὶ τίς δύο φορές μᾶς ἐστέρησαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτύχουμε ἔντιμη εἰρήνη. Μετὰ ἀπὸ τίς μοιραῖες ἐκλογές τοῦ 1920, στὸ πρόσωπο τοῦ Κεμάλ ἔβλεπαν τὴν ἀναδυόμενη Τουρκία πού θὰ τοὺς ἔδινε πολλά, ἐνῶ στὴν Ἑλλάδα εἶχε ἐπιστρέψει ὁ ἀνεπιθύμητος, ὕποπτος καὶ ἐχθρὸς τους βασιλιάς Κωνσταντῖνος.

Μὲ τὴν ὑπογραφή (28.9.-11.10.1922) τοῦ Πρωτοκόλλου τῶν Μουδανιῶν, ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς διετάχθη νὰ ἐκκενώσει τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἐντὸς 15 ἡμερῶν καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ δυτικὰ τοῦ Ἑβρου. Συμμαχικὲς Δυνάμεις ἀνελάμβαναν νὰ μεταβιβάσουν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία στὶς Τουρκικὲς ἀρχές 30 ἡμέρες μετὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Θράκης ἀπὸ τοὺς κατοίκους της. Διετάχθη ἡ ἐκκένωση καὶ τῆς Καλλιπόλεως, ἡ ὁποία πρὸς στιγμὴ διεφάνη ὡς ἐνδεχόμενο νὰ περισωθεῖ, ὑπὸ καθεστῶς πού δὲν θὰ παρῆχε πλήρη κυριαρχικὰ δικαιώματα στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἀπόφαση στὰ Μουδανιά προκάλεσε ὀδυνηρὸ ξέσπασμα στοὺς στρατιῶτες. Ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδας τοῦ Καναδᾶ Τορόντο Στάρ, ὁ μετέπειτα διάσημος συγγραφέας Χεμινγκουεϊ ἔγραφε στὴν ἀνταπόκρισή του ἀπὸ τὸ Μουρατλί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, στίς 3 Νοεμβρίου (ν.ῆ): *«Ἡ Ἐπανάσταση*

του '22 ήταν η εξέγερση ενός στρατού που είχε προδοθεί ενάντια σ' εκείνους που θεωρούσε ότι τον είχαν προδώσει. Οι παλιοί βενιζελικοί αξιωματικοί επέστρεψαν και όργάνωσαν τη Στρατιά του Έβρου. Για την Ελλάδα του '22, η Θράκη ήταν σαν την μάχη του Μάρνη. Εκεί θα παιζόταν και θα κερδιζόταν τό παιγνίδι. Έστάλη έπιπλέον Στρατός. Όλοι βρίσκονταν σέ πυρετώδη κατάσταση. Κί' ύστερα τό άναπάντεχο, Οι σύμμαχοι χάρισαν τήν Άνατολική Θράκη στους Τούρκους. Στα Μουδανιά «ή Δύση έπήγε νά ζητήσει ειρήνη, όχι νά άπαιτήσει, ούτε νά ύπαγορεύσει τούς όρους».

Η άμαχητί άπώλεια τής Άνατολικής Θράκης. Η προσπάθεια τής Ελλάδος νά διατηρήσει τήν Άνατολική Θράκη, ύποστηρίζεται ότι ήταν μάταιη. Υποστηρίζεται και ή αντίθετη γνώμη, ότι ή Άνατολική Θράκη κάθε άλλο παρά «χαμένη» μπορούσε νά θεωρηθεί. Τό Γ' Σώμα Στρατού είχε διαπεραιωθεί άνεπαφο και είχε ένισχυθεί. Όμως, τό ήθικό του ήταν χαμηλό. Αντιθέτως, ο Κεμαλικός στρατός είχε ύψηλό ήθικό, φανατισμένος, αλλά για νά καταλάβει τή Θράκη έπρεπε: 1) νά νικήσει τίς άγγλικές δυνάμεις στά Δαρδανέλια και τήν Κωνσταντινούπολη, 2) νά διαπεραιωθεί στή Θράκη, τή στιγμή που ο Έλληνικός στόλος, καθ' όλη τή διάρκεια τής κρίσεως βρισκόταν στήν Προποντίδα, 3) νά νικήσει τόν Έλληνικό στρατό και νά καταλάβει όλη τήν Άνατολική Θράκη. Καί όλα αυτά, έντός όλίγων έβδομάδων, προτού έλθει ο χειμώνας και προτού προλάβει νά αναδιοργανωθεί ο Έλληνικός στρατός στή Θράκη, όπως και συνέβη μέχρι τό τέλος του 1922. Κατά τόν Άλέξανδρο Μαζαράκη-Αϊνιάν, μέ τά άνωτέρω δεδομένα μπορούσε ή Ελλάς νά κωλυσιεργήσει ως προς τήν εκκένωση τής Άνατολικής Θράκης και νά όργάνωνε τόν εκεί Στρατό της.

Η έξοδος. Ο Έλληνικός Στρατός διετάχθη νά αρχίσει από τά μεσάνυκτα τής 1/14 Οκτωβρίου νά άποχωρεί. Στίς 14/27 Οκτωβρίου όλος ο Στρατός είχε άποσυρθεί δυτικά του Έβρου. Άξίζει νά παρατεθεί πώς έβλεπε τόν Έλληνα στρατιώτη τότε ο Χέμινγουεϊ, στήν ανταπόκρισή του στις 3 Νοεμβρίου (ν.ήμ) από τό Μουρατλί: «Όλη τήν ήμέρα τούς έβλεπα νά περνούν από μπροστά μου. Κουρασμένοι, βρώμικοι, άξύριστοι, άνεμοδαρμένοι. Καί γύρω τους ή σιωπή τής ξαφνιασμένης Θράκης. Έφευγαν. χωρίς μπάντες, χωρίς έμβατήρια. Μόνο μέ μία βρώμικη κουβέρτα ο καθένας. Καί μέ συντροφιά τά κουνούπια τής νύκτας. Αύτοί

οί άντρες ήσαν οί σημαιοφόροι τής δόξας, πού πρίν λίγο καιρό λεγόταν Έλλάς. Κι' αúτ ή ή εικόνα ήταν τό φινάλε τής δεύτερης πολιορκίας τής Τροίας. Άλλά άκόμα καί στήν ύποχώρηση οί κουρασμένοι Έλληνες στρατιώτες έδειχναν τίς έξοχες άρετές τους. Έβλεπες άκόμη εκείνη τήν ώρα στά σφιγμένα πρόσωπα, τό πείσμα, ένα πείσμα πού σίγουρα θά κόστιζε άκριβά στους στρατιώτες του Κεμάλ αν αναγκάζονταν νά πολεμήσουν ξανά μέ τόν στρατό αυτό. Άλλά ό πόλεμος στή Θράκη δέν έγινε ποτέ...».

Τραγική ήταν ή έξοδος τών Έλλήνων από τήν Άνατολική Θράκη. Άπό τίς παραθαλάσσιες πόλεις καί χωριά έφυγαν, όσοι μπορούσαν μέ τά καΐκια ή τίς μεγάλες βάρκες τους. Άλλοι μέ πλοία πού έπιτάχθηκαν, καί άλλοι μέ πλοία μέ κόμιστρο. Πολλοί πίστευαν ότι θά επέστρεφαν. Όπως στους Έπιβάτες, πού οί κάτοικοί τους άναχώρησαν τήν ήμέρα τής έορτής τής πολιούχου Όσίας Παρασκευής (14 Όκτ.) καί άφησαν τόν ναό άθικτο. Όταν όμως τό ρωσικό πλοίο *Λένιν*, πού μετέφερε τούς τελευταίους Έπιβατινούς άπομακύνθηκε λίγο από τήν άκτή, ή γαλήνη πού επικρατοΰσε στήν Προποντίδα έγινε τρικυμία έμποδίζοντας τήν άναχώρηση. Τό γεγονός θεωρήθηκε σημείο ότι πρέπει νά πάρουν μαζί τους τίς εικόνες καί τά ιερά λείψανα του ναοΰ, γιατί δέν θά ξαναγύριζαν. *«Γυρίσαμε πίσω κι ή θάλασσα έγινε πάλι λάδι, έκάναμε έσπερινό, εύχαριστήσαμε τήν Όσία, πήραμε ό,τι μπορούσαμε καί ξεκινήσαμε χαράματα τής επόμενης ήμέρας. Όλα είχαν πιά χαθεΰ»*, έπιλέγει ένας έπιβατινός. Έπειδή δέν ήξεραν τί θά συναντήσουν στή νέα πατρίδα έγιναν εν πλῶ 12 γάμοι, οί όποιοι είχαν προγραμματισθεί καί άναβληθεί.

Στό έσωτερικό τής Άνατολικής Θράκης, τά περισσότερα μεταγωγικά μέσα άνήκαν σέ Τούρκους, οί όποιοι είτε τά έκρυβαν, είτε έσπαζαν τούς τροχούς τών άμαξών, γιά νά έμποδίσουν τή μεταφορά τής κινητής περιουσίας τών προσφύγων. Γράφει ό ύποδιοικητής τής Μακρᾶς Γέφυρας Άποστολίδης: *«Η έξοδος παρίστα σπαραξικάρδιον θέαμα. Διά τής πόλεως Μακρᾶς Γεφύρας, κεντρικής όδοΰ πολλών περιφερειών, επί ήμέρας καί νύκτας πολλές διήρχοντο μυριάδες προσφύγων τής Μικρᾶς Άσίας καί Θράκης. Θρήνοι καί όδυρμοί καί άραι στυγεραί κατά τών ύπαιτίων τής τραγικής συμφορᾶς έπλήρουν τούς αίθέρας. Κατά σατανικήν σύμπτωσιν βροχή ραγδαία καί χάλαζα χονδρά έπληττον τούς*

άτυχεῖς τούτους πληθυσμούς...». Τουρκικές συμμορίες μέ οδηγούς καί οργανωτές Τούρκους άξιωματικούς έμφανίσθηκαν στήν ύπαιθρον καί επιτίθονταν κατά τῶν άτυχῶν προσφύγων, πού προσπαθοῦσαν νά διασώσουν τίς οίκογένειές τους. Ἔτι τραγική ἦτο ἡ θέσις άγροτικῶν πληθυσμῶν, οἱ όποῖοι σχηματίζοντες καραβάνια διέσχίζον τήν περιφέρεια μέ διεύθυνσιν πρός τόν Ἔβρον αἶροντες τόν σταυρόν τοῦ μαρτυρίου... Εἶδον γυναῖκα πεσοῦσαν έξ έξαντλήσεως άπό τήν ύπερπληρωμένην άμαξαν καί έκπνεύσασα, πρόσφυγα έξ άτονίας μή συγκρατηθέντα επί τῶν ποδῶν του καί πεσόντα άπνουν έκ τοῦ βαγονίου, βρέφη άποθανόντα έξ άσφυξίας εἰς τάς άγκάλας δυστυχῶν χωρικῶν μητέρων... Βήξ, στόνοι καί κλαυθμοί ήκούοντο διαρκῶς. Φωναί ώς άπό τάφων έζήτουν έπίσπευσιν τῆς άναχωρήσεως, ένῶ χεῖρες ίκέτιδες τῶν ιερέων ηύλόγουν διά τελευταίαν φοράν τήν γενέτειραν γῆν καί τούς τάφους τῶν προγόνων... Ἔλαβον χώραν καί τοκετοί καθ' όδόν καί θάνατοι μέ άπλοποιημένας στιγμιαίας κηδείας. Εἰς τήν συνοδείαν αὐτήν ένεφανίσθη μίαν ήμέραν καί ἡ έν Ἄδριανουπόλει Διασυμμαχική Ἐπιτροπή πρός έξέτασιν τοῦ ζητήματος τῶν λαμβανομένων τουρκικῶν άραμπάδων μετά τῶν ζῶων. Τόσον όμως βαθείαν έντύπωσιν προύξένησεν ἡ δυστυχία εκείνη καί τόσον προσήκοντας πικρούς λόγους ήκουσεν άπό ένα άναξιοπαθοῦντα λαόν, ώστε άπηλθε, χωρίς νά έξετάση ἡ νά διατάξη τά όσα έμελέτα μέτρα πρός έλεγχον τῶν όχημάτων».

Στίς 8 Νοεμβρίου 1922, παραδόθηκε ἡ Διοίκηση Ἄδριανουπόλεως στή Διασυμμαχική Ἐπιτροπή. Ἡ Ἑλληνική άντιπροσωπεία άποχαιρέτησε τόν μητροπολίτη Πολύκαρπο. Ὅλοι έκλαιγαν σάν μικρά παιδιά.

Ἐπίμετρο. Ἡ Τουρκία δέν άνέχθηκε τήν άπώλεια τῶν Εὐρωπαϊκῶν έδαφῶν, οὔτε άρκέσθηκε στό δῶρο τῆς Ἄνατολικῆς Θράκης έκ μέρους τῶν «Συμμάχων» μας. Στή Λωζάννη τό 1923 ό Ἰσμέτ πασάς Ἴνονου ζήτησε τήν έπάνοδο στά σύνορα τοῦ 1913 καί δημοψήφισμα γιά τή Δυτική Θράκη, μέ έπιχείρημα ότι ἡ Τουρκοβουλγαρική Σύμβαση τοῦ 1915 δέν εἶχε επικυρωθεῖ άπό τόν Σουλτάνο. Ἐπιπλέον ζήτησε τή Σαμοθράκη πρός έξασφάλιση τῶν Στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου.

Ὁ Ἴνονου άκολουθοῦσε τή διακήρυξη τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβολαίου τοῦ Κεμάλ τό 1920 στή Σεβάστεια: «Σκοπός μας εἶναι ἡ Δυτική Θράκη νά

παραμείνει σέ τουρκικά χέρια ώς έναϊό σύνολο καί σέ κατάλληλο χρόνο καί εύκαιρία νά ένωθει μέ τήν Μητέρα πατρίδα. Εμείς δέν μπορούμε νά δεχθοῦμε τήν άπαλλοτρίωση τουϊ Τουρκικού αύτου τμήματος. Οί άδελφοί μας τής Δυτικής Θράκης σέ πρώτο βήμα πρέπει νά άγωνισθοῦν για νά κερδίσουν τήν άνεξαρτησία καί τήν άύτονομία τής Δυτικής Θράκης». Διακήρυξη έπαναλαμβανόμενη έκτοτε μέ διαφορετική φρασιολογία.

Ο Έλευ. Βενιζέλος προέβαλε ότι οί Τουρκοί παραιτήθηκαν άπό τή Δυτική Θράκη μέ τίς Συνθήκες τουϊ Λονδίνου, ότι κατά τόν Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο παραχώρησαν τίς περιοχές Διδυμοτείχου καί Κάραγατς στή Βουλγαρία έξ ίδίας πρωτοβουλίας κατόπιν διαπραγματεύσεων. Ώς πρός τό δημοψήφισμα άντέτεινε ότι ή άναλογία Τουρκων καί Έλλήνων είναι πρός δύο.

Ο Ίνονού επέμεινε καί προέβαλε ότι ή Δυτική Θράκη ήταν άπαραίτητη για τή στρατιωτική ασφάλεια τής Άνατολικής Θράκης. Ο Βενιζέλος ίσχυρίσθηκε ότι μέ τήν ίδια λογική θά έπρεπε νά δοθει στήν Τουρκία ή Άνατολική Μακεδονία για νά έξασφαλισθει ή Δυτική Θράκη καί στή συνέχεια ή Κεντρική Μακεδονία για έξασφάλιση τής Άνατολικής ώσπου νά φθάσουμε στή θάλασσα. Καί κατέληξε: *«Η Έλλάς έπλήρωσε ήδη για τά λάθη της καί δέν είναι δυνατόν νά τής ζητηθει τίποτε περισσότερο».* Νά σημειωθεί ότι ή Τουρκική άντιπροσωπεία άξίωσε νά καταχωρηθοῦν στό 24^ο πρακτικό επί λέξει τά έξής: *«Ο Ίσμέτ πασάς έδήλωσεν έπανειλημένως ότι ή Κυβέρνησις τής Μεγάλης Έθνικής Συνελεύσεως τής Τουρκίας ούδεμίαν έχει βλέψιν επί τών έδαφών τής παλαιās Τουρκικής Αύτοκρατορίας, τά όποία παρέμειναν έκτός τών συνόρων τής Τουρκίας. Τό σημερινόν Τουρκικόν κράτος συγκαταλέγεται μεταξύ τών κρατῶν εκείνων, τά όποία έπιθυμοῦν όλως ιδιαιτέρως νά περιορίσουν τήν έξουσίαν των είς τό ίδιον αύτῶν έδαφος...».* Στίς 30 Ίανουαρίου 1923 ύπογράφηκε ή Σύμβαση περι ύποχρεωτικής άνταλλαγής τών πληθυσμών μεταξύ Έλλάδος καί Τουρκίας. Τής άνταλλαγής έξαιρέθηκαν κατόπιν τουρκικής έπιμονής, όπως ρητῶς άναφέρεται, οί Μουσουλμάνοι στό θρήσκευμα τής Δυτικής Θράκης αλλά Έλληνες ύπήκοοι *«καί οί έγκατεστημένοι (établis) στήν*

Κωνσταντινούπολη Ρωμιοί», βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμοιβαιότητος (ἄρθ. 47). Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ ἄρθρο 27 τῆς Συνθήκης ἀπαγορεύεται ῥητῶς ὁποιαδήποτε τουρκική ἐπέμβασις στὸν πολιτικό, διοικητικό καὶ δικαστικό τομέα τῆς Δυτικῆς Θράκης.

Ἐπίλογος. Οἱ πρόσφυγες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ὅπως καὶ οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, *«βύθισαν νέες ρίζες στὴν προαιώνια μητρόπολη, στερεώνοντας ἀκόμα πιό πολὺ τὴ γῆ τῆς»*, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Π. Κανελλόπουλου, δημιούργησαν νέους συνοικισμούς, πού οἱ περισσότεροι ἐξελίχθηκαν σέ πόλεις καὶ δήμους καὶ οἱ ὀνομασίες τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ μερικούς καὶ ἡ τοποθεσία τους, θυμίζει τὸν ἀπωλεσθέντα παράδεισό τους, *«τὴν πατρίδα»*, ὅπως: Νέα Ραιδεστός, Νέοι Ἐπιβάτες, Νέα Καλλικράτεια, Νέα Μάλγαρα, Νέο Πλαγιάρι, Νέα Ὀρεστιάς... Σήμερα παραλείπεται ἡ λέξη *Νέα*, μέ ἀποτέλεσμα οἱ νέοι νά ἀγνοοῦν, ὅτι δηλώνουν ἀρχαῖες πόλεις καὶ χωριά, πού τὴν πολιτιστική τους παράδοση προσπαθοῦν νά διασώσουν ἀντίστοιχοι πολιτιστικοὶ σύλλογοι.

Νικόλαος Π. Σοϊλεντάκης

**Άπό την ένσωμάτωση στην άμαχητί έγκατάλειψη
τής Άνατολικής Θράκης.**

ΟΜΙΛΙΑ 2 ΔΕΚ. 2022 ΑΙΘ. ΜΠΑΡΔΟΥΤΣΟΥ

1. Είσαγωγή: Μέ τή Συνθήκη τών Σεβρών τό 1920, ή Δυτική καί Άνατολική Θράκη, μέχρι τήν Τσατάλτζα, ή Ίμβρος καί Τένεδος παραχωρήθηκαν κυριαρχικώς στήν Έλλάδα. Η ένιαία Θράκη άπετέλεσε τή Γενική Διοίκηση Θράκης, μέ έδρα τήν Άδριανούπολη καί διαιρέθηκε σέ έξι νομαρχίες καί είκοσι δύο ύποδιοικήσεις πού στελεχώθηκαν μέ γλωσσομαθείς γνώστες τής περιοχής πεπειραμένους ύπαλλήλους, άνεξαρτήτως φυλής ή θρησκευματος. Συνεστήθησαν έφορίες, δικαστήρια, λιμεναρχεία, γεωργικοί συνεταιρισμοί, κατασκευάσθηκαν έγγειοβελτιωτικά καί όδοποιητικά έργα καί μέχρι τήν καταστροφή τοϋ 1922 ή Θράκη διοικήθηκε μέ ίσονομία καί μετριοπάθεια. Η εύνομία, ή άσφάλεια καί πνεϋμα συναδελφώσεως έπικράτησαν μεταξύ τών έθνοτήτων, όπως έγραψε ή ίταλική έφημερίδα Giornale di Firenze, πού εξέφραζε τήν κάθε άλλο εύμενώς διακειμένη πρός τήν Έλλάδα ίταλική πολιτική. Προηγούμενως κατεστάλη άυτονομιστικό κίνημα τοϋ Τζαφέρ Ταγιάρ, τόν όποίο ύποβοηθοϋσαν Γάλλο άξιωματικοί.

Στήν Άδριανούπολη κατά τή δοξολογία, παρουσία τοϋ βασιλέως Άλεξάνδρου, ό μητροπολίτης Πολύκαρπος άρχισε τόν πανηγυρικό μέ τή φράση «*Είμαι όνειρο ή πραγματικότητας ό,τι βλέπουν οί όφθαλμοί μου* ,» Δυστυχώς ήταν όνειρο.

2. Η προάπόφαση παραχωρήσεως τής Άνατολικής Θράκης. Μέ τή συμφορά τής Μικρασιατικής καταστροφής, 80.000 περίπου Έλληνες καί Άρμένιοι άπό τή Μικρά Άσία κατέφθασαν στή Ραιδεστό. Μαζί τους άποβιβάσθηκε καί τό Γ' Σώμα Στρατοϋ (60.000 άνδρες) ύπό τον στρατηγό Νίδερ.

Ὁ Κεμάλ, φθάνοντας στή Σμύρνη, ἐδήλωσε στόν Ἄγγλο πρόξενο, ὅτι ἡ Τουρκία βρισκόταν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση μέ τήν Βρετανία καί ὅτι μόνο ἡ παραχώρηση τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης θά μποροῦσε νά ἀποτρέψει τή σύγκρουση, στήν οὐδέτερη (κατεχόμενη ἀγγλική) ζώνη τῶν Στενῶν τῶν Δαρδανελλίων, ὁ δε ἀντιπρόσωπος τοῦ Κεμάλ στή Ρώμη ἐδήλωσε ὅτι οἱ ὅροι τῆς ἀνακωχῆς θά εἶναι ἡ ἐκκένωση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί ἡ **ἐπιστροφή στήν Τουρκία τῆς Θράκης** μέ τήν Ἀδριανούπολη. Ἐπίσης, ἐπρότεινε ἰταλοτουρκική συνεννόηση γιά τήν Ἀνατολική Μεσόγειο, διότι ὅπως δήλωσε: *Συμφέρει στήν Ἰταλία νά ἐπανέλθουν ἡ Θράκη καί τά Στενά στήν Τουρκία, γιά νά μὴν ἐξαπλωθεῖ «ἄλλος» στήν Ἀνατολική Μεσόγειο.*

Οἱ Τοῦρκοι ἀνίσχυροι γιά νέο πόλεμο, γνωρίζοντας τίς ἀγγλογαλλικές διαφωνίες, προσπαθοῦσαν νά ἀποκτήσουν τήν Ἀνατολική Θράκη χωρίς ἐχθροπραξίες, χρησιμοποιώντας μόνο τήν ἀπειλή τοῦ πολέμου.

Ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας λόρδος Κῶρζον προσπάθησε νά συγκροτήσει ἐνιαῖο συμμαχικό μέτωπο, ἀλλά ἡ Ἀγγλία, μετά ἀπό τίς συμφωνίες τῆς Γαλλίας καί Ἰταλίας μέ τήν Τουρκία τό 1921, στήν οὐσία ἦταν μόνη.

Μέσα Σεπτεμβρίου 1922, ὁ γάλλος πολιτικός Φραγκλὲν Μπουγιόν, σέ συνάντησή του μέ τόν Κεμάλ στή Σμύρνη, ὑποσχέθηκε τήν ἀποδοχή τῶν Τουρκικῶν ἀπαιτήσεων καί οἱ Τρεῖς Δυνάμεις κάλεσαν τήν Τουρκία σέ διαπραγματεύσεις εἰρήνης, μέ ἀντάλλαγμα τήν προσφορά τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

Μέχρι τῆς συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου Εἰρήνης καί «*εἰς ἀπόδειξιν καλῆς πίστεως*», ἡ Ἀντάντ ἀνελάμβανε νά πείσει τήν Ἑλλάδα νά ἀποσύρει τά στρατεύματά της στήν Ἀνατολική Θράκη, σέ μιά νέα γραμμὴ πού θά καθόριζαν ἀπό κοινοῦ οἱ διοικητές τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων καί οἱ ἀντιπρόσωποι Ἑλλάδος καί Τουρκίας σέ σύσκεψη γενικῆς ἀνακωχῆς στὰ Μουδανιά τῆς Προποντίδος, στίς 20.9/ 3.10.1922.

3. Ἡ ἀνακωχὴ τῶν Μουδανιῶν. Ἐν τῷ μεταξύ στήν Ἀθήνα, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἐπανάστασεως Πλαστήρας καί Γονατᾶς συναντήθηκαν, μέ τούς

πρεσβευτές τῆς Ἀγγλίας καί Γαλλίας, καί ἀπογοητεύθηκαν, ὅταν πληροφορήθηκαν τήν ὀριστική ἀπόφαση νά παραχωρηθεῖ ἡ Ἀνατολική Θράκη στήν Τουρκία. Πίστευαν ὅτι μέ τήν ἀπομάκρυνση τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, θά ἄλλαζε ἡ στάση τους. Ὅμως, ὅπως τούς εἶπε ὁ Ἄγγλος πρεσβευτής, *«πάρα πολλά γεγονότα ἔχουν συμβεῖ ἀπό τίς ἐκλογές τοῦ 1920 καί μετά, ὥστε ἡ ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος στήν Ἑλλάδα νά σημάνει καί ριζική ἀλλαγὴ τῆς στάσεως τῶν Δυνάμεων ἀπέναντί της»*, καί πρόσθεσε ὅτι ἡ Ἑλλάδα δέν θά ἔπρεπε νά περιμένει βοήθεια ἀπό τήν Ἀντάντ. Κατόπιν αὐτῶν, ἀλλά καί σχετικοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Βενιζέλου, δέν προέβαλαν καμιά ἀντίρρηση γιά τό θέμα τῆς Θράκης.

Ἡ Ἑλληνική ἀντιπροσωπεία μετέβη μέ τό πολεμικό Σφενδόνη στή Ραιδεστό τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί στή συνέχεια στά Μουδανιά, μέ ἀγγλικό πολεμικό γιά νά μὴν ἐμφανισθεῖ ἑλληνικό πολεμικό. Ἐπρόκειτο γιά παρωδία, πού ἐπαλήθευε τή ρῆση τοῦ Βρέννου: Οὐαί τοῖς ἠττημένοις.

Ἡ ἀντιπροσωπεία μας κλήθηκε στήν ἀγγλική ναυαρχίδα Σιδηροῦς Δούξ ὅπου τῆς ἀνακοινώθηκε τό σχέδιο τῶν ἀποφάσεων, πού ἔπρεπε νά ἀποδεχθεῖ. Οἱ κύριες διατάξεις του ὄριζαν τήν ἀποχώρηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Δυτικά τοῦ Ἔβρου, μέχρι τὰ Βουλγαρικά σύνορα, περιλαμβανομένης στήν ἐκκενούμενη ζώνη τῆς Ἀδριανουπόλεως καί τοῦ Κάραγατς (Ὀρεστιάδος). Τή διοίκηση τῶν ἐδαφῶν, θά ἀναλάμβαναν οἱ Σύμμαχοι καί θά τήν παρέδιδαν αὐθημερόν στούς Τούρκους. Δηλαδή ἀντί ἀνακωχῆς, ζητοῦσαν ἀπό τήν Ἑλληνική Ἀντιπροσωπεία νά ἀποδεχθεῖ ἀποφάσεις πού προδίκαζαν τούς ὅρους τῆς Συνθήκης Εἰρήνης.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ Ἑλληνική Ἀντιπροσωπεία εἰδοποιήθηκε ὅτι στά *«Τουρκοβουλγαρικά σύνορα τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ὑπάρχουν Τοῦρκοι καί Βούλγαροι κομιτατζήδες ἔτοιμοι νά ἐπιπέσουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων Ἀνατολικῆς Θράκης, ἅμα ἀποχωρήσει Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ»*. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιπροσωπείας μας στρατηγός Ἀλεξ. Μαζαράκης-Αἰνιᾶν ἐπέσυρε τήν προσοχή τῶν Συμμάχων στρατηγῶν στό γεγονός αὐτό καί ὑπέβαλε παρατηρήσεις γιά τούς ὅρους τῆς Συνθήκης. Ὅταν διεπίστωσε ὅτι καμμία παρατήρηση δέν

έλήφθη ύπ' όψη, δήλωσε έγγραφως ότι δέν θεωρεΐ τόν έαυτόν του έξουδοτημένο νά ύπογράψει τό κείμενο τοϋ Πρωτοκόλλου άνακωχής..

Παράλληλα, ό Κεμάλ έκβίαζε τήν εξέλιξη τών γεγονότων. Τήν έπομένη τής συγκλήσεως τής Διασκέψεως, ή Τουρκική κυβέρνηση μέ διακοίνωση προς τίς Τρείς Δυνάμεις, ανέφερε: *«Η κυβέρνησης μας έλαβεν υπό σημείωσιν τήν άνευ ούδεμιās άντιρρήσεως επικύρωσιν τών επί τής Άνατολικής Θράκης Τουρκικών δικαιωμάτων καί επί τῆ εύκαιρία ταύτη ύποβάλλει τάς εύχαριστίας της εις τάς κυβερνήσεις τών Συμμάχων»*. Παραλλήλως, κεμαλικά στρατεύματα παραβίασαν τήν ούδέτερη ζώνη τής χερσονήσου τής Νικομήδειας, βαδίζοντας προς τόν Βόσπορο. Ό διοικητής τοϋ Γ' Σώματος στρατηγός Νίδερ ζήτησε έπειγόντως νά παραβιάσει τήν ούδέτερη ζώνη από τήν Άνατολική Θράκη καί νά βαδίσει προς τήν Τσατάλτζα καί τόν Βόσπορο. Η Κυβέρνηση απέκρουσε τό αίτημα, γιά νά μή δώσει άφορμή προς έκμετάλλευση τής *«άνυπακοής»* αύτῆς εις βάρος τής Έλλάδος.

Κατά τόν Τσώρτσιλ τό σχέδιο τοϋ Έλληνικοϋ Έπιτελείου ἦταν άριστοτεχνικό, έμπνευσμένο από τήν άπελπισία καί προσθέτει: *«Δέν ύπάρχει άμφιβολία, ότι οί Έλληνες ἦσαν εις θέση νά καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη· καί μόνη ή άπειλή τής έπιχειρήσεως κατετάραξε τούς Τούρκους»*.

Μέ τήν ύπογραφή τοϋ Πρωτοκόλλου τών Μουδανιών, ό Έλληνικός Στρατός διετάχθη νά έκκενώσει τήν Άνατολική Θράκη έντός 15 ήμερών καί νά άποσυρθεΐ δυτικά τοϋ Έβρου. Συμμαχικές Δυνάμεις άνελάμβαναν νά μεταβιβάσουν τήν πολιτική έξουσία στίς Τουρκικές άρχές 30 ήμέρες μετά τήν έκκένωση τής Θράκης από τούς κατοίκους της. Διετάχθη ή έκκένωση καί τής Καλλιπόλεως, ή όποία προς στιγμή διεφάνη ως ένδεχόμενο νά περισωθεΐ, υπό καθεστώς πού δέν θά παρεΐχε πλήρη κυριαρχικά *δικαιώματα* στην Έλλάδα. Τό πρωτόκολλο δέν ύπογράφηκε από τήν Έλληνική άντιπροσωπεία, ή όποία κατέθεσε έγγραφη δήλωση καί άνεχώρησε.

Ο ανταποκριτής της έφημερίδος του Καναδά *Τορόντο Στάρ*, ο μετέπειτα διάσημος συγγραφέας, Έρνεστ Χέμινγουεϊ (Ernest Hemingway) έγραψε: *«Γιά τήν Ελλάδα του '22, ή Θράκη ήταν σάν τή μάχη του Μάρνη· εκεί θά παιζόταν καί θά κερδιζόταν τό παιγνίδι. Τό θέαμα ήταν συγκλονιστικό. Όλη ή χώρα μέσα σέ έναν πολεμικό πυρετό. Τά τραίνα κουβαλοῦσαν συνέχεια στρατιῶτες. Κί' ὕστερα τό ἀναπάντεχο: Οἱ σύμμαχοι χάρισαν τήν Ἀνατολική Θράκη στους Τούρκους...»*. Καί ἐπιλέγει: *«Στά Μουδανιά ή Δύση ἐπῆγε νά ζητήσῃ εἰρήνη, ὄχι νά ἀπαιτήσῃ, οὔτε νά ὑπαγορεύσῃ τούς ὄρους»*.

4. Ἡ ἀμαχητί ἀπώλεια τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἡ προσπάθεια τῆς Ἑλλάδος νά διατηρήσῃ τήν Ἀνατολική Θράκη, ὑποστηρίζεται ὅτι ἦταν μάταιη. Ὑποστηρίζεται καί ἡ ἀντίθετη γνώμη, δηλαδή ὅτι ἡ Ἀνατολική Θράκη κάθε ἄλλο παρά *«χαμένη»* μπορούσε νά θεωρηθεῖ. Τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ, εἶχε διαπεραιωθεῖ ἀνέπαφο καί εἶχε ἐνισχυθεῖ. Ὅμως, τό ἠθικό του ἦταν χαμηλό. Ἀντιθέτως, ὁ Κεμαλικός στρατός εἶχε ὑψηλό ἠθικό, φανατισμένος, ἀλλά γιά νά καταλάβῃ τή Θράκη ἔπρεπε: 1) νά νικήσῃ τίς ἀγγλικές δυνάμεις στά Δαρδανέλια καί τήν Κωνσταντινούπολη, 2) νά διαπεραιωθεῖ στή Θράκη, τή στιγμή πού ὁ Ἑλληνικός στόλος, καθ' ὅλη τή διάκεια τῆς κρίσεως βρισκόταν στήν Προποντίδα, 3) νά νικήσῃ τόν Ἑλληνικό στρατό καί νά καταλάβῃ ὅλη τήν Ἀνατολική Θράκη. Καί ὅλα αὐτά, ἐντός ὀλίγων ἐβδομάδων, προτοῦ ἔλθῃ ὁ χειμώνας καί προτοῦ προλάβῃ νά ἀναδιοργανωθεῖ ὁ Ἑλληνικός στρατός στή Θράκη.

5. Ἡ ἔξοδος. Στίς 14 Ὀκτωβρίου ἄρχισε ἡ ἔξοδος. Γράφει ὁ Χέμινγουεϊ γιά τούς στρατιῶτες μας: *«...Ἀκόμα καί στήν ὑποχώρηση οἱ κουρασμένοι Ἕλληνες στρατιῶτες ἔδειχναν τίς ἔξοχες ἀρετές τους. Ἐβλεπες στά σφιγμένα πρόσωπα, τό πείσμα, ἕνα πείσμα πού σίγουρα θά κόστιζε ἀκριβά στους στρατιῶτες τοῦ Κεμάλ ἄν ἀναγκάζονταν νά πολεμήσουν ξανά μέ τόν στρατό αὐτό. Ἀλλά ὁ πόλεμος στή Θράκη δέν ἔγινε ποτέ»*.

Ἡ ἔξοδος τῶν Θρακιωτῶν ἦταν τραγική. Ἀπό τίς παραθαλάσσιες πόλεις καί χωριά ἔφυγαν, ὅσοι μπορούσαν μέ τὰ καΐκια ἢ τίς μεγάλες βάρκες τους. Ἄλλοι μέ πλοῖα πού ἐπιτάχθηκαν καί ἄλλοι μέ πλοῖα μέ κόμιστρο. Πολλοί πίστευαν ὅτι θά ἐπέστρεφαν. Ὅπως στους Ἐπιβάτες, πού οἱ κάτοικοί τους

ἀναχώρησαν τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς πολιούχου Ὁσίας Παρασκευῆς (14 Ὀκτ.) καί ἄφησαν τό ναό ἄθικτο. Ὅταν ὁμως τό ρωσικό πλοῖο *Λένιν*, πού θά μετέφερε τούς τελευταίους Ἐπιβατινοὺς ἦταν ἔτοιμο νά ἀποπλεύσει, ἡ γαλήνη πού ἐπικρατοῦσε στήν Προποντίδα ἔγινε τρικυμία ἐμποδίζοντας τήν ἀναχώρηση. Τό γεγονός θεωρήθηκε σημεῖο ὅτι πρέπει νά πάρουν μαζί τους τά ἱερά τοῦ ναοῦ, γιατί δέν θά ξαναγύριζαν. *«Γύρισαν ἔκαναν ἔσπερινό, εὐχαρίστησαν τήν Ὁσία, ἐπῆραν ὅ,τι μπορούσαν καί ξεκίνησαν χαράματα τῆς ἐπόμενης ἡμέρας»*. Ἐπειδή δέν ἤξεραν τί θά συναντήσουν στή νέα πατρίδα, ἔγιναν ἐν πλῶ ἀπό τόν παπά τοῦ χωριοῦ τους 12 προγραμματισμένοι γάμοι πού εἶχαν ἀναβληθεῖ.

Στό ἐσωτερικό τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τά περισσότερα μεταγωγικά μέσα ἀνῆκαν σέ Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εἴτε τά ἔκρυβαν, εἴτε ἔσπαζαν τούς τροχούς τῶν ἀμαξῶν, γιά νά ἐμποδίσουν τή μεταφορά τῆς κινητῆς περιουσίας τῶν προσφύγων. Γράφει ὁ ὑποδιοικητής τῆς Μακρᾶς Γέφυρας **Ἀποστολίδης**: *«Ἡ ἔξοδος παρίστα σπαραξικάρδιον θέαμα. Διά τῆς πόλεως Μακρᾶς Γεφύρας, ἐπί ἡμέρας καί νύκτας διήρχοντο οἱ πρόσφυγες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί Θράκης. Θρηῆνοι καί ὄδυρμοί καί ἀραί στυγεραί κατά τῶν ὑπαιτίων τῆς τραγικῆς συμφορᾶς ἐπλήρουν τούς αἰθέρας. Κατά σατανικὴν σύμπτωσιν βροχή ραγδαία καί χάλαζα χονδρά ἔπληττον τούς ἀτυχεῖς τούτους πληθυσμούς...»*. Καί σάν νά μὴν ἔφθαναν αὐτά, Τουρκικὲς συμμορίες μέ Τούρκους ἀξιωματικούς ἐπετίθονταν κατά τῶν ἀτυχῶν προσφύγων, πού προσπαθοῦσαν νά διασώσουν τίς οἰκογένειές τους.

Ἀλλὰ καί ὁ ὑποδιοικητής Ἀρκαδιουπόλεως Λέφας γράφει: *“... ἔφευγον οἱ ἄνθρωποι ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο. Πλούσιοι καί πτωχοὶ ἠγωνίζοντο νά περισυλλέξωσιν ὅ,τι ἠδύνατο νά μεταφερθῆ, ὅπως εὕρωσιν ἀμάξας καί ἐπιβιβάζοντες γυναῖκας, τέκνα καί ὄσα ἐκ τῶν κινητῶν ἐπέτρεπον τά μεταγωγικά μέσα φύγωσι τό ταχύτερον πρὸς τόν Ἑβρον αἶροντες τόν σταυρόν τοῦ μαρτυρίου... Εἶδον γυναῖκα πεσοῦσαν ἐξ ἐξαντλήσεως ἀπὸ τὴν ὑπερπληρωμένην ἀμαξαν καί ἐκπνεύσασαν, πρόσφυγα ἐξ ἀτονίας μὴ συγκρατηθέντα ἐπὶ τῶν ποδῶν του καί πεσόντα ἄπνουν, βρέφη ἀποθανόντα ἐξ ἀσφυξίας εἰς τὰς ἀγκάλας δυστυχῶν χωρικῶν μητέρων... Βῆξ, στόνοι καί*

κλαυθμοί ήκούοντο διαρκῶς. Χεῖρες ίκέτιδες τῶν ίερέων ηύλόγουν διά τελευταίαν φοράν τήν γενέτειραν γήν καί τούς τάφους τῶν προγόνων. Ο έκ τῆς Διασυμμαχικῆς Έπιτροπῆς άντισυνταγματάρχης Άλλάρ, ούχί ἄπαξ βλέπων τά γινόμενα έθεάθη δακρύων καί λέγων: "Άπαίσιον θέαμα, δέν άντέχω νά βλέπω τά βάσανα τῶν δυστυχῶν τούτων". Καί προσθέτει ὁ άψευδής αὐτός μάρτυς, ὅτι " Έλαβον χώραν καί τοκετοί καθ' ὁδόν καί θάνατοι μέ άπλοποιημένας στιγμιαίας κηδείας. Εἰς τήν συνοδείαν αὐτήν ένεφανίσθη μίαν ήμέραν καί ή έν Άδριανουπόλει Διασυμμαχική Έπιτροπή πρός εξέτασιν τοῦ ζητήματος τῶν λαμβανομένων τουρκικῶν άραμπάδων μετά τῶν ζῶων. Τόσον ὁμως βαθείαν έντύπωσιν προύξένησεν ή δυστυχία εκείνη καί τόσον προσήκοντας πικρούς λόγους ήκουσεν άπό έννα άναξιοπαθοῦντα λαόν, ὡστε άπήλθε, χωρίς νά εξέταση ή νά διατάξη τά ὅσα έμελέτα μέτρα πρός έλεγχον τῶν ὀχημάτων".

Στίς 8 Νοεμβρίου 1922, παραδόθηκε ή Διοίκηση Άδριανουπόλεως στή Διασυμμαχική Έπιτροπή καί ή Έλληνική άντιπροσωπεία άποχαιρέτησε τόν τελευταῖο της μητροπολίτη Πολύκαρπο.

Οί πρόσφυγες τῆς Άνατολικῆς Θράκης, ὅπως καί οί τῆς Μικρᾶς Άσίας, δημιούργησαν συνοικισμούς καί πόλεις πού οί ὀνομασίες τους θυμίζουν τόν άπωλεσθέντα παράδεισό τους, «τήν πατρίδα», ὅπως: Νέα Ραιδεστός, Νέοι Έπιβάτες, Νέα Καλλικράτεια, Νέα Μάδυτος, Νέα Όρεστιάς..... Σήμερα παραλείπεται ή λέξη *Νέα*, μέ άποτέλεσμα οί νέοι μας νά άγνοοῦν, ὅτι δηλώνουν άρχαῖες πόλεις καί χωριά, πού τήν πολιτιστική τους παράδοση προσπαθοῦν νά διασώσουν άντίστοιχοι σύλλογοι.